

ZAPISKI. SLOVSTVO.

Knjige Goriške Mohorjeve družbe. — Novo ustanovljena goriška posestrima prevaljske ljudske založnice je stopila koncem l. 1925 prvič med svet s 4 knjigami, ki se po svoji zunanjsčini in opremi prav prijetno odlikujejo od navadne t. zv. poljudne literature. Samo mimogrede omenjam, da je vsebina koledarja in tudi ostalih knjig premišljeno izbrana, da je posvečena velika pažnja jezikovni strani ter da je Socialna čitanka po zasnutku res času primerna in vsebuje samo originalne sestavke priznanih strokovnjakov (J. Debevec, Krščanstvo in človeška oseba; A. Gosar, Družba; J. Jeraj, Stanovi itd.). Iz te prve družbene zbirke knjig veje tolika svežost, da opravičeno lahko pričakujemo lep napredek. Mimogrede omenim, da so iniciatorji te družbe ljudje, ki jih imamo v dobrem spominu izza Jadranskega almanaha. Vidi se jim, da so še mlade neizrabljene sile, ki so se z veseljem lotile dela, ki imajo odprto oko za kvaliteto in ki jih ne vodi ono zastarelo in nikomur koristno načelo, da se mora delo za ljudsko prosveto ponižati na neki namišljeni primitivni ljudski nivo, da mora laskati ljudskemu okusu, da mora plehko zabavati, ja ne vsebovati kakega težjega problema, ampak kvečjemu še otipljivo tendenco in poučnost. Krog organizatorjev te družbe se je postavil na popolnoma zrelo in edino pravilno stališče: Ljudstvu je treba dati najboljše, kar zmoremo, seve v obliki, ki mu je dostopna; prosvetno delo naj dviga nivo izobrazbe, naj bodri k samostojnemu razmišljanju; za ljudstvo ni samo, kar je dozdevno »poljudno«, ampak vse, kar zmorejo moderna znanost, tehnika, fantazija in umetnost, nič zato, če je na prvi pogled nekoliko tuje; razume se pa, da mora biti to, kar se ljudstvu nudi, zrelo in ne negodno, da mora dihati svetovno kulturo in ne onemoglega prežvekovanja od vseh strani znešenega. Korak, ki ga je v naši ljudski prosveti napravila ta družba, pomenja velik korak naprej, ker predstavlja pojav, ki je brez bojazni pretrgal s tozadevno tradicijo in se postavil na novo osnovo, s katere je mogoč le pot naprej. To, kar se vrši pri prevaljski družbi pod Finžgarjevimi vodstvom polagoma, je tu uveljavljeno naenkrat. Prevaljsko družbo veže nebroj tradicionalnih okvirov, ki jih v organičnem razvoju ni mogoče kar naenkrat odstraniti, pri novem podjetju pa gre to lažje. Sveži duh, ki preveva obe ti dve naši ljudski matici, nam je porok za lepšo bodočnost ljudske knjige.

Zelo hvalim tendenco, da je založba izbrala več umetnikov, ki so oskrbeli opremo knjig. S tem, da stoje pred čitateljem naenkrat dela treh umetnikov, se budi v njem zanimanje za dekorativne kvalitete raznih osebnosti in sistemov in je njegova fantazija živahno razgibana. Knjige bi bile dolgočasne, če bi bil vso opremo izvršil n. pr. šantel, tako pa je ravno njihova zunanja stran najlepše zrelo svežosti in agilnosti uredništva.

Koledar je opremil v črno-rdeči ornamentiki Saša šantel. Ornamentika je posneta po vzorcih ljudskih vezenin, v glave mesecev pa so vpletene slike glavni slovenskih krajev Primorske: Gorice, Trsta, Kanala, Tolmina, Kobarida, Bovea, Idrije, Po-

stojne, Divače, Štanjela, Vipave in Medane. — Naslovno stran Socialne čitanke je priredil v grafični tiskarski maniri Lojze Spazzapan in porabil s pridom tozadevne elemente, kakor jih je gojil futurizem ali moderni konstruktivizem. — Jakličeva Nevesta s Korinja je opremljena z risbami Franca Kralja, ki so bile objavljene svoj čas v Domu in svetu, samo naslovna risba je nova. Pri veliki pomanjšavi so nekatere res precej izgubile, večina pa je celo pridobila in niti najmanj ni na mestu očitek, da bi bile ljudstvu nedostopne. — Sanguis martyrurum ima naslovno stran in eno risbo Franceta Kralja. Naslovna stran — črno, rdeče, belo ploskovita dekoracija — je prožeta z globokim simbolizmom. Motiv je vzet iz vsebine: Tema ječe — črno, solnce svobodnega sveta za vratmi ječe, v areni — belo in rdeče lise — kri mučeništva, ki se javlja tam, kjer se čisto telo mučenice krije s črnimi partijami. Mislite si, da so se štiridelna vrata ječe odprla tako, da je njih odprtina dala simbol križa, pa boste motiv in njegov simbolični pomen razumeli. Napis je stiliziran v obliki trnjeve mandorle okrog mučenice. Težko si mislim delo moderne ekspresionistične umetnosti, kjer bi se vsebina in forma tako srečno krili in dosegali tako rafiniran dekorativni efekt ter bi ju prevevala vrhutega še tako do skrajnosti izvedena simbolika. Knjiga vsebuje tudi reprodukcijo perorisbe Fr. Kralja k tekstu »Oče, ne pozabi nas!« Za Kraljev novejši formalni razvoj in pa za srečno prilagoditev jasni razumljivosti se mi zdi prav značilna.

Kakor je iz tega pregleda razvidno, je ilustrativni del teh knjig vsebinsko zelo bogat, formalno pa so posebno naslovni listi na višku tega, kar zmore slovenska umetniška sedanost. Nudijo gradivo za razmišljanje nad hotenjem, ki jih je ustvarilo, nad njihovi novimi kvalitetami, nad oblikovno rafiniranostjo in posebno pri Kralju nad svežo neposrednostjo talenta.

Goriški Mohorjevi družbi ob ti prvi seriji iskreno čestitamo in želimo, da ostane neustrašeno na začetih, edino pravi poti. Le ne strahú in pogosto ozkosrčnih ozirov na to, kaj more ali ne more ljudstvo sprejeti! Če pa damo najboljše, kar zmore naša sodobnost, smo storili svojo dolžnost, če bi tudi ne dosegalo ideala, ki smo si ga postavili. Frst.

Lucien Tesnière: *Les formes du duel en slovène*. Paris, 1925 (Vel. 8°, str. XX + 454); isti: *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène*. Paris, 1925 (folio-strani 59 + VI in 70 folio-zemljevidov).

Francoski učenjak L. Tesnière nam je v teh dveh knjigah, ki tvorita celoto, napisal znanstveno delo, ki ga moramo biti Slovenci izredno veseli. Kar daje razpravi posebno vrednost, je višina, s kakršne motri ta pisatelj našo dvojino. Vprašanje dvojine v indoevropskih jezikih je še vedno nerešeno. Še vedno ni jasno, kako in čemu se je dvojina izgubila v vseh indoevropskih jezikih razen pri Slovencih, Slovincih in Sorbih ter v nekaterih litavskih narečjih; iz zgodovinske dobe drugih jezikov pa nam je znana le toliko, da vemo, da so jo poznali. Ker torej v zgodovini starih jezikov radi pomanjkanja gradiva ni mogoče dobiti jasnega vpogleda v razvoj dvojine, si je Tesnière

stavlil vprašanje, ali nam ne bi živi jeziki, ki so jo še ohranili, mogli dati kakih migljajev za njen prvi predzgodovinski razvoj. Lotil se je tega proučevanja na slovenščini, ki se mu je zdela še toliko zanimivejša, ker nasprotuje običnemu mnenju, da se dvojina izgublja z rastočo civilizacijo. Po drugi strani ima slovenščina zelo razvita narečja in jo v knjigi more slediti tja do XVI. stoletja.

L. Tesnière je pri svojem delu uporabljal najmodernejše jezikoslovne metode, da določi razvoj slovenske dvojine v času in kraju. V ta namen si je iz starih slovenskih tiskov in novejšega slovenskega slovstva nabral bogato gradivo, ki ga je pomnožil s še bogatejšo zbirko iz narečij (seznam uporabljene literature in virov znaša 402 številki). Z izrednim čutom za jasnost in preglednost motri potem to gradivo po besednih vrstah, spolih, sklanjah in sklonih, spregatvah, časih in osebah, da poišče najprej rezultate za vsako posamezno skupino. Da je tu in tam kaka narečna oblika napačno naglašena, temu se spričo ogromnosti gradiva ne bomo čudili, toliko manj, ker je bilo delo dogotovljeno v štirih letih.

Končna dognanja v zgodovinskem pogledu so tale: dvojina v slovenščini izginja stopnjema; v sklonih se je izgubila najprej v mestniku, potem dajalniku, rodilniku, orodniku, nazadnje v imenovalniku = tožilniku; po spolu so jo izgubile najprej oblike ženskega, potem srednjega in končno moškega spola; po besednih vrstah so si sledili: pridevnik, kazalni zaimek, samostalnik, števniki in osebni zaimek, dočim glagol tvori skupino zase.

Še zanimivejši nego zgodovinski, pa so za nas zemljepisni podatki. Odkar je začetnik lingvistične geografije J. Gilliéron izdal svoj ogromni Atlas linguistique de la France in ga osvetlil s svojimi duhovitimi razpravami, so znanstveniki po njegovi metodi začeli ustvarjati podobna dela za posamezna narečja in posamezna lingvistična vprašanja. Če pomislimo, da so še pred nedavnim časom raznašale slovensko bogastvo in revščino v znanstveni svet Škrabčeve platnice, koliko časa je moral iskati mecena Pleteršnikov slovar, da je moralo tako odlično in potrebno delo, kakor je Ramovševa Historična slovnica slovenskega jezika čakati par let na založnika, potem bomo razumeli, da smo Slovenci še daleč od tiste zlate dobe, ki bi nam v Ljubljani omogočila tako dragoceno knjigo, kakor je jezikoslovni zemljevid. Spričo te knjige znanstvenik ne bo mogel več prezreti Slovencev. In tu tiči tista velika narodna pomembnost tega dela za nas.

V tem lingvističnem atlasu pisatelj proučuje na 70 zemljevidih razširjenost iste dvojinske oblike na 279 točkah širom Slovenije. Ozemlja z isto obliko je omejil, jih različno črtkal in tako dobil nazorno sliko, katera oblika je bolj razširjena, odkod prihajajo razdiralni vplivi. Tako je dognal, da so tista ozemlja, kjer izginja dvojina, podaljški srbsko-hrvatskega ozemlja, da se to opuščanje giblje v osredje slovenskega ozemlja, tako da n. pr. že zdržema od hrvatske meje pa do Ljubljane v širokem pasu govore *dvé ribe*. Najbolje in najdalje se je dvojina ohranila v Prlekiji.

Prav posebno moramo biti g. pisatelju tudi hvaležni, da nas je tako pravilno in s toliko ljubeznijo predstavil svetu v svojih uvodih. J. Š.

Fridolin Žolna: **Tokraj in onkraj Sotle ter tam preko.** Domorodne hudomušnice. III. V Ljubljani, 1925. Zvezna tiskarna. (Splošna knjižnica, zv. 56.)

Če pomislim, kako smo bili skromni in s kolikim odkritosrčnim veseljem smo brali Murnikove Navihance! Saj je res nepietetno, da se Žolna in žolnarščina ni bolj poljudila v nas! Zaslužila bi. Čast Milčinskemu! V svoje skromne hudomušnice je skrnil nekaj naše dnevne bridkosti, ki bo našim potomcem — zajemljiva in morda edina prostodušno-realistično verno zapisana — folklor. Pregelj.

GLEDALIŠČE.

Drama.

Posebej hočem govoriti samo o delih, pri katerih se more pokazati vrednost naše gledališke umetnosti, o tistih, ki zahtevajo izrazito pojmovanje notranjega bistva umetnine; misliti hočem nadalje o formi, v kateri nam gledališče danes predstavlja pesnitev, pa bodi časovno oddaljena kakor je Shakespearejeva ali blizu kakor Ivana Cankarja ali Andrejeva. Ni namreč dvoma, da bi gledališče temu ali onemu delu moglo dati obliko, o kateri bi upravičeno rekli: to ni Shakespeare in to ni Iv. Cankar, kajti razen besed ne bi našli nič pesnikovega. In vendar je prav za prav edina zahteva gledališča: ohranitev vsega bistva umetnine.

Taka pomembna dela, o katerih hočem govoriti, so bila dosedaj: *Ifigenija na Tavridi*, *Zimska pravljica*, *Za narodov blagor* in *Profesor Storicin*. Dasi so vse te predstave dosegle nadpovprečni uspeh, so šle tu pa tam v neko smer, ki svojstvenost umetnine zatemnjuje ali premalo poudarja; mogoče je oblikovave predstavne vtisnil delu svoje hotenje, ki nam je ostalo prikrito in ga splošno nismo cenili. Poglejmo!

Goethejeva *Ifigenija* je najčistejše delo klasicističnega oblikovanja. Izrazita pesnikova subjektivnost se je vključila v objektivno snov Euripidove fabule in je tako prelita zaživela v harmoniji misli in čustva kot popoln umotvor svoje vrste. Osebnost in stvarnost prehajata druga v drugo: vse delo je urejena misel, nujna modrost in premerjena skladnost oblike. Človek sam je tu v najvišji popolnosti, ves sam v sebi kalòs ka' agathòs, ves lep in dober. Z bogovi se ne meri, vse zemeljsko vdano razumeva in spoznanje vsega dobrega ga očiščuje. Pesnikov zmisel za najidealnejšo življenjsko resničnost je tu zvest varuh pred tistim nesoglasjem, kamor teži vsaka močna pesniška osebnost, pred neskončnostjo namreč, iz katere se duh tako često vrača s strtimi krili nazaj v razočarano vsakdanje življenje. Zato je najvišja volja *Ifigenije* v tem, da so ji večno živi vsi zakoni; ob njih si ohrani svojo deviško neskaljeno ženskost in ostane tako nedotekliva tudi pred najvišjim človekom. Orestovo očiščenje se vije skozi trpljenje, a završuje se v spoznanju, da se vsa nesoglasja tega sveta v višjem življenju razvežejo v prijateljstvo; ves naval strasti se umiri ob čisti ženski kot sestri. Luč razuma, ki drži »*Ifigenijo*«, je sicer dediščina racionalizma, a pojmovanje večnosti in časnosti v vzvišeni enoti, cena lastnih misli in svete samote, prijateljstva, odpuščanja pa je pesem novega izbranega in izčiščenega človeka, nova umetnost, ki jo imenujemo klasicizem, umerjenost duha in oblike